

ТРИ ПОСТАСІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО

Малиновський Б.М. Академік Борис Патон — праця на все життя. — К.: Наук. думка, 2002. — 340 с.

Біографії видатних людей користуються незмінною популярністю у широкого кола читачів. Досить нагадати успіх відомої серії «Жизнь замечательных людей», що була започаткована О.М. Горьким і протягом багатьох десятиліть видавалася в СРСР. Не буде перебільшенням сказати, що книги цієї серії справили значний вплив на виховання кількох поколінь молодих людей. Життя видатних особистостей викликає бажання наслідувати їх приклад, допомагає вистояти під час труднощів, що рано чи пізно виникають у кожної людини. В Україні останнім часом також з'являється чимало книг про наших славетних співвітчизників. У цій короткій рецензії я хотів би поділитися своїми враженнями від щойно виданої книги Б.М. Малиновського «Академік Борис Патон — праця на все життя».

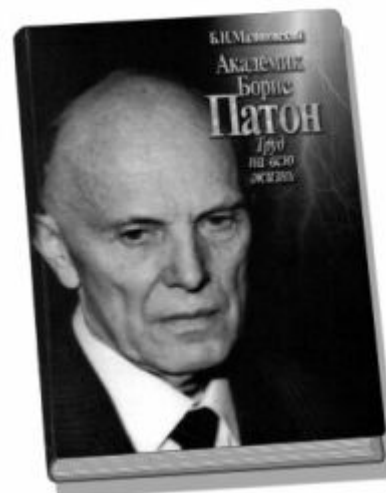

Книга, випущена видавництвом «Наукова думка»

Точніше було б сказати, що ця книга не лише про Бориса Євгеновича Патона, але значною мірою і про його батька — Євгена Оскаровича Патона і, фактично, про цілий етап в історії нашої Академії наук — від кінця 1930-х років до наших днів. Тісне переплетення цих сюжетних ліній є цілком природним і навіть неминучим. Без розповіді про Патона-батька, про його видатну і сильну особистість, моральні принципи, його стиль роботи і виховання дітей неможливо зрозуміти витoki особистості Б.Є. Патона, його характеру, ставлення до дорученої справи і до людей. Що ж до Академії, то вже майже половина її історії — 40 років — нерозривно пов'язана з діяльністю Б.Є. Патона як її президента.

Книга Б.М. Малиновського складається з короткої вступної частини, яка фактично являє собою резюме змісту всієї книги, і п'яти великих розділів.

Перший з них — «Президентами не народжуються» — подає багато цікавих фактів з життя і діяльності Є.О. Патона. У 1934 р. Євген Оскарович заснував Інститут електрозварювання (ІЕЗ), а наприкінці 1940 р. на його пропозицію керівництво СРСР прийняло постанову про широке впровадження на найбільших заводах країни розробленого ІЕЗ способу швидкісного автоматичного зварювання під флюсом. Рівно через півроку розпочалася Велика Вітчизняна війна. В тому, що СРСР завершив її переможцем, велику роль відіграли радянські танки, броню яких було зварено патонівським швом. Сумарна довжина цього шва, як ми дізнаємося з книги, дорівнює відстані від Уралу до Берліна. У цьому розділі описано також шлях зростання і змужніння Б.Є. Патона як інженера, вченого і громадянина, починаючи з його студентських років у КПІ, через самовіддану працю на танковому заводі в Нижньому Тагілі і до важких повоєнних часів у Києві. З великим інтересом читаються сторінки, де розповідається про методи виховання Є.О. Патонам синів — Володимира і Бориса. Його батьківська любов була дуже вимогливою, без будь-яких потурань, завдяки чому формувалися й гартувалися найкращі риси характеру молодих Патонів.

Російськомовний варіант книги, надрукований московським видавництвом «ПЕР СЕ»

З початку 50-х років колектив ІЕЗ (а Б.Є.Патон очолив його в 1953 р., після смерті батька) з великою енергією взявся за розробку нових методів зварювання, в яких використовувалися останні досягнення фізики, хімії і матеріалознавства. Завдяки цьому патонівці добре підготувалися до нового ривка в науково-технічному прогресі. Вони мали що запропонувати машинобудівникам і металургам, нафтовикам і газовикам, ракетникам і корабелям. Визнанням успіхів ІЕЗ стали не лише нагороди і премії найвищого рангу, а й те, що цей київський інститут був визначений на державному рівні як головний у своїй галузі у масштабах усього СРСР, з наданням йому великих повноважень. Автор рецензованої книги детально описує цей етап історії ІЕЗ і титанічну діяльність його молодого директора. Сторінки, на яких розповідається про організацію (краще сказати, технологію) цієї діяльності, могли б, на мій погляд, увійти до підручників для підготовки сучасного керівного персоналу. Однак, як слушно застерігають помічники Б.Є. Патона, його система ставить надзвичайно високі вимоги до особистих якостей тих, хто хотів би її наслідувати.

Наступний розділ книги містить короткий огляд раннього етапу розвитку Академії, її діяльності під час Великої Вітчизняної війни, а також спогади про двох попередників Б.Є. Патона на посаді президента АН — академіків О.О. Богомольця і О.В. Палладіна. Кожен з них був яскравою особистістю, мав свій стиль роботи. Розповідь про цих лідерів української науки, що працювали у різних історичних умовах, дає змогу краще зрозуміти те, чому, власне, в 1962 р. настав час Б.Є. Патона в Академії, який триває вже понад чотири десятиліття.

Найбільший за обсягом розділ книги — майже 100 сторінок — має назву «Новий президент. Роки інтенсивного розвитку Академії». Період, якому він присвячений, охоплює чверть століття — від початку президентства Б.Є. Патона до 1986 р. Тут читач знаходить детальний і різнобічний аналіз того нового, що привніс Б.Є. Патон в АН, стилю його керівництва цим гігантським науковим колективом і спілкування з людьми різного рангу. В книзі цитуються висловлювання про Б.Є. Патона десятків людей, які за різних обставин співпрацювали з ним, — керівників державного рівня, видатних учених і

конструкторів, космонавтів, його найближчих колег і помічників по Президії АН та Інституту електрозварювання. Кожен з них пропонує свою «проекцію» багатогранної особистості Бориса Євгеновича, а всі разом вони створюють багатовимірний портрет цієї визначної людини. Читач дізнається, зокрема, про маловідомі факти з його «дипломатичної» діяльності. Наприклад, своєчасною переорієнтацією ряду інститутів на поглиблений розвиток фундаментальних досліджень і відповідним їх перейменуванням Б.Є. Патон на початку 1960-х років врятував АН від намірів М.С. Хрущова передати ці інститути до раднаргоспів, що фактично призвело б до руйнування цілісного організму Академії.

У книзі наводяться також переконливі аргументи, які спростовують міф про Б.Є. Патона як про чистого «технаря». Несправедливість думки про другорядність для нього фундаментальної науки найкраще доводять видатні фундаментальні результати, отримані в нашій АН за часів його президентства і визнані у світі. Разом з тим він доклав багато зусиль до пошуку найефективніших шляхів практичного застосування досягнень науки, вбачаючи в цьому високий обов'язок учених перед народом. Наша Академія стала ініціатором впровадження цілого ряду нових форм зв'язку науки з виробництвом, але економічна система СРСР була слабо сприйнятливою до подібних новацій. На жаль, і в сучасних умовах, хоч і з інших причин, чимало здобутків наших науковців також залишаються незатребуваними економікою України.

У книзі Б.М. Малиновського багато місця відведено діяльності нашої Академії та її президента під час ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Ці сторінки за своїм драматизмом подібні до тих, де розповідається про роки Великої Вітчизняної війни, особливо про страшний 1941-й рік. У дні чорнобильського лиха багато установ АН, її Президія і президент працювали фактично в режимі воєнного стану. Неможливо без хвилювання читати спогади ліквідаторів, які свідомо ризикували своїм життям у Чорнобилі. Дехто з них пішов з життя невдовзі після тих трагічних днів. Їхні свідчення є незаперечним доказом тієї величезної ролі, яку АН України відіграла в мінімізації наслідків Чорнобиля. Цю місію Академія змогла виконати, по-перше, завдяки тому, що в ній було забезпечено високий рівень розвитку ядерної фізики і підготовлено багато спеціалістів у цій галузі. По-друге, існування Академії як цілісного організму дало можливість ефективно розв'язувати найскладніші комплексні проблеми чітко скоординованими зусиллями фізиків, хіміків, матеріалознавців, кібернетиків, біологів, медиків та інших фахівців. У книзі наведені також документальні свідчення про неодноразові виступи Б.Є. Патона на найвищому рівні проти будівництва 3-го і 4-го блоків Чорнобильської АЕС і взагалі проти концентрованого розміщення АЕС у басейні Дніпра (с.218—220, 272). На жаль, не до всіх з його пророчих пересторог прислухалося керівництво СРСР, хоча деякі з них все ж були враховані.

Останній розділ рецензованої книги — «На рубежі століть» — присвячений найновішому етапу історії НАН України. І знову її президенту довелося очолювати боротьбу проти зазіхань на Академію, тепер уже з боку горе-реформаторів, що заходилися руйнувати її як залишок «старого режиму». В умовах економічної кризи ситуація в академічних установах нерідко нагадувала, та й нині подекуди ще нагадує, фронтову. Недарма Б.М. Малиновський час від часу вставляє у свою розповідь фронтові спогади про бойові епізоди, коли йому та його однополчанам доводилося виявляти стійкість на межі людських сил. Так і наша Академія на чолі зі своїм президентом не лише «тримає оборону», а й, розуміючи свою відповідальність, прагне активно діяти. У цьому розділі книги колеги Б.Є. Патона висловлюють свої думки про головні риси його особистості. Серед них, крім унікального таланту, найчастіше згадується саме відповідальність за доручену справу. А до цього — найвища організованість і постійне самовдосконалення,

гостре відчуття нового і доскональне знання справи, творчий характер і виваженість рішень, висока культура спілкування з людьми. Саме завдяки цим рисам Борис Євгенович так яскраво проявляється в усіх своїх трьох іпостасях: як видатний учений і керівник великого інституту, як справжній лідер Академії наук України і як авторитетний державний діяч.

Зрозуміло, що за 40 років свого президентства, розв'язуючи важливі проблеми Академії і спілкуючись з багатьма поколіннями представників владних структур, Б.Є. Патон не міг не йти час від часу на деякі компроміси. Однак при цьому стратегічні інтереси науки були для нього понад усе, і саме тому він незмінно знаходив і знаходить підтримку переважної більшості співробітників Академії. За останні роки Б.Є. Патону довелося наслухатися багато незаслужених і навіть абсурдних звинувачень на свою адресу. А тим часом самі його непримиренні критики постійно демонструють свою неспроможність зробити власними руками хоча б щось гідне.

Залишається подякувати Б.М. Малиновському за його дуже цікаву, повчальну і щиро написану оповідь. Переконливості, достовірності і справжнього подиху життя додають її численні фотографії, що відтворюють різні епізоди з життя Б.Є. Патона, його попередників і колег. Безперечно, книгу з великим інтересом прочитають і зрілі науковці та інженери, і молоді люди, що вирішують, ким бути, і взагалі всі, кому небайдужа історія і подальша доля вітчизняної науки. Добре, що одночасно з українським виданням цю книгу надруковано і російською мовою — в одному з московських видавництв за ініціативою Російського гуманітарного фонду. Це значно розширить її аудиторію.

І останнє: дуже хотілося б, щоб сам Борис Євгенович написав продовження своїх спогадів і роздумів, опублікованих у його попередніх книгах, що вийшли в 1958 і 1987 роках.

А. НАУМОВЕЦЬ,
академік НАН України
